

Vztahová dynamika v třídních kolektivech

Mgr. Kateřina Tomanová

Diagnostika a řešení šikany

Co je to šikana?

- Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.
- Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.
- Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování.
- Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jak nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou žáků.
- Jedná se tedy o fyzickou agresi, slovní agresi a zastrašování, krádeže, ničení a manipulaci s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zraňování izolací a oklikou.

Hlavní rysy šikany

- Je záměrná.
- Většinou probíhá dlouhodobě.
- Při šikaně objevujeme nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo z různých příčin nemůže bránit.
- Útoky jsou obětem nepříjemné.
- Ačkoli se většinou uvádí, že šikana je opakované ubližování, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez dosavadního opakování, jedná-li se o zvláště krutý a brutální čin.

Šikanování jako závislost

- Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí, která je určena převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.
- Tento princip diktuje rozdělení žáků na „silné“ a „slabé“. Jedni reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v druhých. Naopak druzí nejsou schopni svůj strach skrýt, jsou jím natolik ohromeni, že ukážou všechny své slabosti.
- Mezi těmito skupinami vzniká překvapivě trvalá vazba. Kdy „silní“ využívají strachu „slabých“ a mají tendenci k experimentování a stupňování svého nátlaku.
- Podobně jako narkomané se i oni stávají postupně závislými na projevech strachu svých obětí.

Vývojová stádia šikany

- **První stádium** - Zrod ostrakismu
- **Druhé stádium** - Fyzická agrese a manipulace: Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia.

Dvě časté příčiny se nezdá doplnují.

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní jedinci instinktivně sloužit jako ventil. Udrží se tak soudržnost skupiny na účet slabého ostrakizovaného jedince (skupiny). Situace se začíná přirostovat, objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese, která může postupně přerůstat v brutálnější formy.
2. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a od samého počátku používají násilí k uspokojování svých mocenských potřeb. Velmi nepříznivou variantou je situace, kdy násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako zábavu nebo prostě jen pro obveselení okruhu svých obdivovatelů.

Další vývoj závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují morální hodnoty (negativní postoj k násilí obecně), pokusy o šikanování ztroskotají.

- **Třetí stádium: klíčový moment – vytvoření jádra:** Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů (úderné jádro). Tito jedinci začnou spolupracovat a systematicky týrat nejhodnější oběti. V počátku se jedná především o ostrakizované. V tomto okamžiku se rozhoduje o tom, zda se počáteční stádium přehoupne do pokročilejší fáze. Jestliže se nezformuje silná pozitivní podskupina, řádění agresorů bude pokračovat.
- **Čtvrté stádium: většina přijímá normy agresorů:** Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. To, co hlásají pedagogové, zcela ustupuje do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě. Mohou se aktivně účastnit šikany a prožívat uspokojení.
- **Páté stádium: totalita neboli dokonalá šikana:** Žáci jsou rozděleni na otrokáře a otroky. Otrokáři využívají na otrocích vše, co je využitelné: od materiálních hodnot po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Agresori ztrácejí poslední zbytky zábrán, jsou nutkáni k opakovanému násilí, které se začíná považovat za normální, dokonce výbornou legraci. Pocit viny zcela chybí.
- **Šesté stádium:** Prorůstání šikany do oficiální školní struktury je poslední metou. Tento stav je příznačný spíše pro věznice, vojenské prostředí a výchovné ústavy. V mírnější podobě se s ním můžeme setkat i na školách. Stává se to v případě, kdy iniciátor šikanování a vůdce jádra agresorů je sociometrickou hvězdou třídy. Vedení dospělých ho plně akceptuje, věří mu a podporuje ho.

Mýty o šikaně

- Šikany se dopouštějí hlavně chlapci
- Šikanují jen hloupí surovci
- Kdo je šikanován, může si za to sám
- Kdo je šikanován, může si pomoci sám
- Mému dítěti se to nemůže stát
- Přísná kázeň vše vyřeší
- Dobrý učitel vždy zasáhne správně

Nejčastější chyby pedagogů

- Vyšetřování agresorů a obětí společně.
- Berou se vážně falešní svědkové, kteří jsou pod vlivem agresorů.
- Při vyšetřování se nebere ohled na trauma, které oběť prožila.
- Bezprostředně se konfrontuje výpověď týraného žáka s výpověďmi jeho mučitelů.
- Často se nechá oběť odejít ze školy, přičemž mašinérie šikany se dále prohlubuje.

Motivy agresorů

- Základní motivy jsou touha po moci a příjemné pocity z ubližování druhým.
- Motiv upoutání pozornosti: agresor touží být středem dění, dělá mu dobře zájem, obdiv a přízeň spolužáků.
- Motiv zabíjení nudy: šikanování přináší citově prázdnému člověku vzrušení, poskytuje mu podněty. Konečně objevuje něco, co ho doopravdy baví.
- Motiv badatele: agresor chce přijít na to, kam až může zajít, co všechno oběť vydrží. Agresor pohlíží na svou oběť jako na věc.
- Motiv žárlivosti: žáci závidí jinému úspěch ve škole i mimo ni, dobrý vztah k učitelům a tak se mu mstí.
- Motiv prevence: bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat nebo se rychle přidá k nějakému agresorovi.
- Motiv vykonat něco velkého: někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě i okolí, že jsou schopni výkonu.

Kdo bývá šikanován

- V rámci náhody se může stát obětí šikany kdokoli.
- Šikana může hrozit dítěti, které přijde do nového třídního kolektivu.
- Obětí se může stát nadaný žák, který bude vnímán skupinou nepřátelsky právě pro své schopnosti. Může to být dítě přemýšlivé, vzhledem k ostatním vrstevníkům zralé a ušlechtilé, povahově jemné.
- Ohroženi bývají žáci s dobrým vztahem k některému učiteli, ostatními pokládáni za „šplhouny“.
- Častěji se ovšem stávají děti terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap (psychický nebo fyzický). K psychickým znevýhodněním se řadí hyperaktivita s poruchou pozornosti (dříve LMD, nyní ADHD). Dále specifické poruchy učení (dyslexie, dysortografie apod.) a opožděný duševní vývoj spojený s problematickou orientací v sociálních vztazích – naivita, sugestibilita, těžkopádnost.
- Nejjednodušší riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti dítěte při fyzickém střetnutí. Znevýhodňující je, pokud odlišnost degraduje svého nositele v očích vrstevníků.
- Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají finanční prostředky na značkové oblečení, mobilní telefon apod. Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem.
- Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá typická oběť šikany tichá, plachá, citlivá. Na běžné škádlení odpovídá tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, takový žák se považuje za nezajímavého pro ostatní, submisivně se podřizuje. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky, je citlivý k posměchu, snadno ztratí sebekontrolu, a je-li šikanován, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou.
- Typická je zvýšená citlivost až bážlivá opatrnost, můžeme ji pozorovat již od raného dětství a má pravděpodobně vrozený temperamentový základ. Častý je výskyt hyperprotektivní (nadměrně ochranné) matky. Otec chyběl a v blízkosti nebyla žádná mužská identifikační postava. Určitou obměnou jsou rodiny, kde je matka výrazně dominantní a otec slabý, submisivní, popřípadě otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Jinou variantou jsou neurotické rodiny, kde členové byli nápadní celkovou nejistotou a nízkým sebehodnocením. Některé typické oběti popisovali své rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické a znevažující jejich důstojnost.
- Obětí se snadno stává outsider třídy, žák osamělý, bez kamarádů, neschopen se přidružit, neschopný zaujmout, poskytnout citovou odezvu, s protivným chováním, který není schopen udržet či vzbudit sympatie spolužáků či dospělých.
- Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním. Jde o slovní, případně i fyzické dorážení na ostatní.

Jak šikanu léčit – diagnostika a první pomoc

Co lze považovat za dostatečný důvod, aby se šikanování začalo vyšetřovat? Existují dva hlavní důvody: přímo alarmující signály a signály nepřímé. V praxi se vyšetřuje šikanování nejčastěji na podkladě nahodilého alarmu. Je potřeba brát ho vážně a nepodceňovat! Šetření začíná většinou na základě:

- Telefonické nebo osobní informace od rodičů.
- Náhlým prozrazením šikany.
- Zoufalou reakcí oběti, případně jejího kamaráda.

Strategie vyšetřování

Otázky na které je nutno nalézt odpověď:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik jich je?
- Kdo je agresorem, kolik je agresorů, kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresoři konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

Strategie vyšetřování - Pět kroků!

1. **Rozhovor s informátory a oběťmi:** Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými!)
2. **Nalezení vhodných svědků:** Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, velice důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb. Skutečným omylem je situace, kdy pedagog požádá o pomoc žáka, který je sám agresorem.
3. **Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky (nikoli konfrontace obětí a agresorů!):** Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Většinou je chybou společné vyšetřování svědků a agresorů. Zásadní chybou je konfrontace obětí a agresorů!
4. **Zajištění ochrany obětem:** Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se domluvíme a zajistíme ji bezpečný odchod domů. To nám postačí, k momentálnímu zvládnutí situace. U počátečních stádií šikany nejsou většinou zapotřebí mimořádná bezpečnostní opatření. Oběť se ovšem nesmí nikdy ponechat svému osudu! V některých případech je nutné oběť uvolnit dlouhodobě ze školy nebo ji zajistit okamžitý přechod na jinou školu. To se však týká pokročilých šikan.
5. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi:** Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být na něj dobře připraveni. Dokud nevíme o co jde a nemáme dost důkazů pohromadě, nemá smysl s agresory mluvit. Vše zaprou a podezření vyvrátí či zpochybní. Hlavně jsou ovšem varováni, že se vše prozradilo. Což může být nebezpečné pro oběti i svědky. Agresori se navíc budou snažit zahltit stopy. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese. Je důležité v takovémto jednání je okamžitě zastavit! Ochraníme tak oběti, ale i je samé před následky jejich činů. Důležité je agresory upozornit, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, popřípadě to bude ohlášeno policii (vyloučení přichází v úvahu pouze na střední škole nebo učilišti, při splnění povinné školní docházky). Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi.

Oddělené vyšetřování svědků a agresorů

Při práci se svědky a agresory se osvědčila struktura vyšetřování, která zahrnuje zahřívací předkolo, monolog, dialog a konfrontaci. Zda ji použijeme celou, nebo jen část, záleží na obtížnosti případu, který budeme řešit.

- **Zahřívací předkolo:** Slouží k vytvoření atmosféry. Důležité je, s kým jednáme. U vhodných svědků je na místě podpora a povzbuzení. Je nutné, abychom bojácné žáky přesvědčili, že jejich spolupráce nebude prozrazena. U falešných svědků a agresorů je důležité od počátku pracovat s citovým napětím a navodit moment překvapení, šokovat. Je výhodné, pokud agresor neví, že šikanování je prozrazeno, pak je vyšetřováním zaskočen a nemá připravenou falešnou verzi. Je velmi účinné, pokud můžeme vyšetřovanému předložit jednoznačné důkazy a detailní popisy jeho role při šikanování. Nesmí ovšem poznat, kdo vypovídal.
- **Monolog:** Při důkladnějším vyšetřování nebo při snaze žáka lépe poznat je užitečné zařazení monologu. Svědek nebo obviněný agresor má pokud možno souvisle vypovídat, co se ve třídě dělo. Většinou tak lze poznat, zda vyšetřovaný žák chce vypovídat pravdu, nebo ne. Někdy poví něco, co ani nechtěl, nebo řekne to, na co by pravdivě neodpověděl, případně na co bychom se nezeptali.
- **Dialog:** Jedná se o kladení otázek vyšetřovanému žákovi. Správně navazuje na monolog, ale pokud je vyšetřování jednoduché, lze dialog rovnou zařadit po zahřívacím kole. Běžný je princip *přitlačení ke zdi*, kdy jsou agresorovi nabídnuty polehčující okolnosti, když se přizná, zároveň je upozorněn, že v případě dalšího lhaní bude nekompromisně tvrdě potrestán. Důležité je využít okamžiku, kdy vyšetřovaný podlehně pocitu, že se zbaví napětí, pokud řekne pravdu. Dále můžeme pracovat s *odkrýváním rozporů*, kdy cíleně pracujeme s přereknutím. Žáci citliví na logické souvislosti se dají snadno nachytat. Horší je to s méně bystrými jedinci, kteří budou neustále opakovat svou verzi. *Vnitřní konflikt*, zde přesvědčujeme o zbytečnosti, nepoctivosti a nevhodnosti lhaní.
- **Konfrontace:** Pokud je vyšetřování obtížné, zařazujeme konfrontaci mezi svědky. Když to nepomůže, přistoupíme ke konfrontaci mezi agresory. Dva vyšetřovaní se setkají tváří v tvář a pedagog reguluje jejich ujasňování rozporů ve výpovědích. Musíme vnímat nejen to, co žák říká, ale také jak to říká! Důležité je sedět blízko, protože tak můžeme pocítit zřetelně zakolísání, váhání, nervozitu a řadu dalších neverbálních projevů, což nám umožní vést konfrontaci účelně.

Náprava metodou vnějšího nátlaku

Vnější nátlak neboli restrikce je v pedagogické praxi hojně používanou metodou. Záměr je prostý, přinutit vnějším tlakem (trestem a strachem) viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem.

Metoda by měla sestávat ze tří na sebe navazujících kroků:

- Individuální nebo komisionální pohovor.
- Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou.
- Ochrana oběti.

Prevence = vztahy= efektivita výuky

1. Stupeň (co se v mládí naučíš....)

I třída může být tým, ale musí ji to někdo naučit (kooperace, participace, emoce, pozitivní zpětná vazba,...)

2. Stupeň

Intenzivní spolupráce mezi stupni, spolupráce vyučujících koordinovaná vedoucími pracovníky, stejná pravidla pro všechny, adaptační období, 6. třída – vývojový a socializační zlom

Diagnostické metody

Standardizované – SORAD, Dotazník B3 (www.diagnostika.cz). Je potřeba výcvik v aplikování a vyhodnocování.

Nestandardizované – Cesta kolem světa, Pyramidy, Posádky lodí. Různé jiné metody- viz. například dotazník v knize Bolest šikanování od M. Koláře.

Co když jsem v koncích

- Metodický pokyn
- Oblastní metodik prevence
- Poradenská linka 841 220 220
- Policie ČR
- Sociálně – právní ochrana dětí

SÍŤ OBLASTNÍCH METODIKŮ PREVENCE PPP OK

- **Mgr. Martin Kupka,
Ph.D**
- **Mgr. Hana Slavíková**
- **Mgr. Kateřina
Tomanová,**
- **Mgr. Irena Oršulíková**
- **Mgr. Vlasta Recová**
- **Mgr. Silvie Houšťavová**

ČINNOST OBLASTNÍHO METODIKA PREVENCE

- metodické vedení škol a školských zařízení při přípravě a realizaci MPP
- vzdělávání pedagogů
- odborné poradenství při výskytu projevů rizikového chování
(diagnostika, doporučení jak intervenovat, supervize intervence)
- přímá preventivní práce s žáky, studenty
- spolupráce s ostatními orgány a institucemi regionu

REALIZOVANÉ PROJEKTY

- **„Vzdělávejme se, abychom jim lépe rozuměli“** – ESF (listopad 2006 – červen 2008)
 - vzdělávání odborných pracovníků
 - výzkum
 - aplikace výsledků výzkumu (brožura, akreditovaný seminář MŠMT)
- **„Zdravé sociální klima třídy“** – 2007
 - Cíl: Prevence a náprava negativních vztahů ve třídě
 - Diagnostika, práce se třídou, konzultace s pedagogy
- **„Naše třída“** (2007)
 - Cíl: podpora vztahů ve školní skupině
 - Proškolení TU, třídnické hodiny, supervize, 20 tříd

REALIZOVANÉ PROJEKTY

- **„Diagnostika a řešení šikany“ (2007)**
- **„Pedagogická komunita, alternativní realizace třídnických hodin“ (2007 - 2009)**

REALIZOVANÉ PROJEKTY

- **„Metodika prevence a řešení šikanování ve školách“ (2008)**
 - vzdělávání pedagogů
- **„Škola bez šikany“ (2009)**
 - supervizní setkávání pedagogů
- **„Interaktivní program práce s problémovou třídou“ (2009)**
 - vzdělávání odborných pracovníků PPP OK v práci se skupinou

Použitá literatura a odkazy

- Metodický pokyn ministra k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 24488/2008-6
- Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997
- Kolář, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001
- Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995
- Vágnerová, K.; a kolektiv. Minimalizace šikany – praktické rady pro rodiče. Praha: Portál, 2009
- Bidulph, S. Proč jsou šťastné děti šťastné
- www.minimalizacesikany.cz
- www.ovce.sk
- www.seznamsebezpecne.cz

Informace v této prezentaci byly čerpány mimo zmíněné literární zdroje z podkladů vzdělávacího výcviku PPP OK pro školní metodiky prevence s pracovním názvem A nebo...2 (příspěvek Mgr. Martina Kupky Ph.D.) a z dalších pracovních materiálů poradny.

Děkujeme za pozornost.